

CARIERA CENTURIONULUI M. CALVENTIUS VIATOR

Constantin C. PETOLESCU

Trei inscripții latine, provenind din trei locuri diferite ale împărăției romane, permit reconstituirea în linii mari a carierei acestui centurion legionar :

1. *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (Dacia). Altar de calcar; acum în Muzeul de istorie din Lugoj¹:

Eponab(us) et / Campestrib(us) / sacr(um), / M. Calventius / (5) Viator, > (centurio) leg(ionis) IIII F(laviae) f(elicis), / exerc(itator) eq(uitum) sing(ularium) / C(ai) Avidi Nigrini, / leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(aetore), / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Divinitățile *Eponae* proveneau din lumea celto-romană, fiind protectoare ale hergheliilor²; ele sunt asociate în dedicația de față cu *Campestres*, și acestea legate de domeniul cavaleriei romane și câmpul de instrucție.

Dedicantul, centurion al legiunii *IIII Flavia felix*, era detașat pe lângă comandamentul provinciei în calitate de instructor al călăreților din formațiunea de gardă a legatului Daciei. Guvernământul lui C. Avidius Nigrinus a fost încadrat de I. Piso între 110/112 și 115 (?)³; limita inferioară trebuie acum redusă la anul 114, când două diplome militare, de curând publicate, atestă la 3/4 mai 114 alt guvernator al Daciei: Q. *Baebius Macer*⁴.

2. *Gerasa* (Arabia). Altar de calcar, dispărut; inscripția este cunoscută după o copie din anul 1913⁵:

Pro salute / Imp(eratoris) Caes(aris) n(ostri) Traian(i) / Hadriani Aug(usti) p(atris)

¹ CIL, III, 7904; IDR, III/2, 205.

² Pentru cultul Eponei în Dacia, vezi: T. Lobüscher, în vol. *Studia archaeologica et historica Nicolao Gudea dicata* (ed. C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu), Zalău, 2001, p. 207-211.

³ Vezi I. Piso, *Fasti Provinciae Daciae*, I. *Die senatorischen Amtsträger* [Antiquitas, Reihe 1, Band 43], Bonn, 1993, p. 19-23, nr. 3; B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum*, I, Göteborg, 1984, col. 149, nr. 2.

⁴ M. M. Roxan, P. Holder, *Roman Military Diplomas IV*, Londra, 2003, nr. 224-225; Barbara Pferdehirt, *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz, 2004, p. 44-49, nr. 16.

⁵ G. L. Cheesman, *An Inscription of the Equites singulares imperatoris from Gerasa*, *Journal of Roman Studies*, 4, 1914 (1), p. 13-16; *Année épigraphique*, 1915, 42; M. P. Speidel, *Die Denkmäler der Kaiserreiter. Equites singulares Augusti* [Beihefte BJ, 50], Bonn, 1994, p. 57-58, nr. 22.

p(atriciae) / Deaniae (sic) Aug(ustae) (5) equites sing(ulares) eius qui / hibernati sunt Antioch[i] / lae ad Chrysorhoan quae / et Gerasa hiera et asylo(s) et au/tonomos, quorum curam agit / (10) M(arcus) Calventius Viator, 7 (centurio) / leg(ionis) V M[a] / cedonicae, turmae V[III] / Flavi Titi, Statili Roma[ni] / Val(eri) Bassi, Cani August[ini], / [- - - -] Paterni, Ulpi Festi, (15) Ulpi Victoris, Ulpi Agrippini / v(otum) s(olverunt) l(ibentes) m(erito) / honoris et pietatis causa.

Pentru datarea acestei inscripții, Cheesman avea în vedere trei momente: anii 117/118, îndată ce Hadrian a primit domnia; anii 129/130, cu ocazia vizitei împăratului în Orient; câțiva ani mai târziu, cu ocazia războiului din Iudeea⁶.

La rândul său, M. P. Speidel consemnează că M. Calventius Viator provenea dintre călăreții legiunii IV Flavia (staționată pe timpul lui Traian în Dacia), din rândul cărora fusese promovat centurion⁷, fiind ulterior detașat ca instructor de echitație în garda guvernatorului C. Avidius Nigrinus. Dar la începutul domniei lui Hadrian, Nigrinus avea să fie executat din ordinul Senatului, din cauza participării, alături de alți trei consulari, la o conspirație împotriva noului împărat (vezi Hist. Aug., *Had.* 7, 1; vezi încă 7, 3 și 9, 3; Cassius Dio, 69, 25, 5; vezi și 23, 2)⁸. După părerea lui Speidel, autorul denunțului ar fi fost chiar M. Calventius Viator; drept recompensă, împăratul Hadrian l-ar fi primit în garda sa personală⁹. Așa se face că, mai târziu, în timpul călătoriei împăratului în provinciile orientale, Viator îl însoțește cu garda călare, fiind cantonat în iarna anilor 129/130 cu o parte din trupa sa la Gerasa în Arabia.

Conform scenariului închipuit de Speidel, ar însemna că Viator, după centurionatul în legiunea IV Flavia și misiunea de instructor în garda de însoțire a legatului C. Avidius Nigrinus, ar fi fost transferat (desigur într-un rang superior al centurionatului legionar) la Troesmis, în Dobrogea (unde staționa atunci legiunea V Macedonica); după aceea ar fi fost iarăși detașat în garda aceluiași Nigrinus și cu aceeași misiune de *exercitator equitum singularium*.

Soluția propusă de Speidel prezintă și un alt inconvenient. În situația descrisă, Avidius Nigrinus s-ar fi aflat la cârma Daciei cel mai devreme în 114 (căci la începutul lunii mai a aceluiași an este atestat ca guvernator al acestei provincii Q. Baebius Macer¹⁰) și ar fi putut rămâne aici până cel târziu în 117¹¹ (când guvernarea Daciei este deținută de C. Iulius Quadratus Bassus¹²). Prin

⁶ G. L. Cheesman, *loc. cit.*, p. 16.

⁷ De fapt, el trebuie să fi fost mai înainte *decurio* al unei *turma* de călăreți legionari; pentru existența acestui rang în cadrul cavaleriei legionare, vezi remarcă noastră din studiul publicat în vol. *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila, 2004, p. 243-244.

⁸ M. P. Speidel, *loc. cit.*, p. 58: «Calventius Viator war zuvor ein vielleicht aus den Reitern aufgestiegener Centurio der dakischen Legio IV Flavia und diente als *exercitator equitum singularium* des C. Avidius Nigrinus in Sarmizegethusa, als dieser wegen einer Verschwörung gegen Hadrian 118 hingerichtet wurde».

⁹ *Ibidem*: «Hadrian nahm Viator zweifellos deswegen daraufhin in seine eigene Leibwache auf, weil er diese Verschwörung verraten hatte. Die Legio V Macedonica, zu der Viator hier gehört, stand in Niedermoesien, wo Hadrian von der Verschwörung erfuhr».

¹⁰ Vezi *supra*, nota 4.

¹¹ Această datare este propusă și de Barbara Pferdehirt, *loc. cit.*, la nota 2 («Mitte 115 - 117»).

¹² Vezi I. Piso, *Fasti provinciae Daciae*, I, p. 23-29, nr. 4; B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum*, I, col. 149, nr. 3.

urmărire, în primăvara anului 118, când Hadrian ajungea în Moesia (probabil în Moesia Superior), Nigrinus nu se mai afla în Dacia; de altfel, între timp, el fusese eliminat fizic la Faventia (în Gallia Cisalpină), împărtaşind soarta celorlalți consulari complotiști.

Nouă ni se pare mai bună datarea propusă de Piso, care plasează legația lui Avidius Nigrinus în continuarea celei a lui D. Terentius Scaurianus; de altfel, prin 113/114 Nigrinus era trimis cu o altă misiune, în Achaia¹³. Urmașul său C. Baebius Macer va fi guvernat Dacia între 114/115-116/117, fiind înlocuit de C. Iulius Quadratus Bassus, cel mai târziu în 117 (vezi *supra*).

În ceea ce privește pe M. Calventius Viator, considerăm că, după misiunea pe lângă consularul Nigrinus, a fost transferat în legiunea V Macedonica, la Troesmis, în Moesia Inferior; izbucnind războiul cu parții, a fost probabil trimis, împreună cu o vexilație din această legiune, în campania orientală. În acest război, consularul P. Aelius Hadrianus a avut comanda unui corp expediționar, din care au făcut parte fără îndoială și trupe din provinciile dunărene¹⁴; cu acest prilej, el îl va fi cunoscut și pe M. Calventius Viator. Atunci, ori abia după ce Hadrian a primit guvernarea provinciei Syria, Viator va fi avut o misiune pe lângă comandamentul provincial, poate tot ca *exercitator equitum singularium*, dacă nu chiar comandant cu titlu provizoriu al acestora; Speidel este de părere că expresia *quorum curam agit* este echivalentă cu titlul de *praepositus* al acestor călăreți¹⁵. După primirea domniei, garda de *equites singulares* a guvernatorului Syriei (8 *turmae*, în total circa 250 de călăreți, după aprecierea lui Speidel), devenea prima gardă de însoțire a noului împărat (*equites singulares eius* sc. *Augusti*).

Remarcăm de asemenea că în această inscripție, numele împăratului Hadrian nu este însoțit de vreun titlu, afară doar de cel de *pater patriae*, pe care însă l-a refuzat de îndată (Hist. Aug., *Hadr.* 6)¹⁶; aceasta pledează în plus pentru datarea inscripției la începutul domniei lui Hadrian. În acel an (117), detașarea lui Viator din legiunea V Macedonica era încă valabilă, pentru a fi consemnată în inscripția de la Gerasa.

Această inscripție este încă o dovadă a participării unui detașament din legiunea V Macedonica la războiul cu parții¹⁷.

3. O a treia inscripție, de la Lambaesis (Numidia), conținând un fragment din discursul rostit de împăratul Hadrian în fața călăreților din *ala I Pannoniorum*, cu ocazia inspecției din anul 128 la armata romană din Africa de Nord, consemnează

¹³ Vezi în această privință și opinia lui B. E. Thomasson, *Legatus. Beiträge zur römischen Verwaltungsgeschichte*, Stockholm, 1991, p. 77 (nota 28), 95-96.

¹⁴ Astfel, inscripțiile vorbesc despre prezența în Orient a unor detașamente din legiunile provinciei Dacia: *I Adiutrix*, *IV Flavia* și *XIII Gemina* (vezi C. C. Petolescu, *Dacia*, N.S., 33 (1989), p. 253-254); vezi și nota 17, *infra*.

¹⁵ M. P. Speidel, *op. cit.*, p. 58: «Der Ausdruck *curam agens* entspricht dem Range eines zeitweilig beauftragten *praepositus*...»

¹⁶ Vezi și Cheesman, *op. cit.*, p. 16.

¹⁷ O altă inscripție, de la Berytus, de curând publicată (*Année épigr.*, 1998, 1435), lasă de asemenea să se întrevadă că la acest război a participat și un detașament din legiunea V Macedonica (vezi C. C. Petolescu, *SCIVA*, 52-53 (2001-2002), p. 284, nr. 878).

la un moment dat cuvintele¹⁸:

VIATORIAM IN COMMAGENORUM CAMPOS ALLETE[- - -]

J. Gagé separa primul cuvânt în două: *viator iam*; întorcându-se spre anturajul său, împăratul ar fi ordonat: "Maintenant, mon *viator*, allons au champ des Commagénien!" Cum *viator* nu apare nicăieri printre rangurile din armata romană, Marcel Leglay considera că este vorba de un antroponim, identificându-l cu M. Calventius Viator din inscripțiile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Gerasa¹⁹. În acest caz, el ar apărea în inscripția de la Lambaesis în calitate de tribun al călăreților din garda imperială (*equites singulares Augusti*).

LA CARRIÈRE DU CENTURION M. CALVENTIUS VIATOR

Résumé

M. Calventius Viator, centurion de la IVème légion Flavia felix est mentionné premièrement dans une inscription de Sarmizegetusa (CIL, III, 7904 = IDR, III/2, 205), avec la mission de responsable d'entraînement des cavaliers de la garde de C. Avidius Nigrinus, gouverneur de la Dacie à l'époque de Trajan.

Une autre inscription, provenant de Gerasa (en Arabie), dédiée à la déesse Diane pour le salut de l'empereur Hadrien, est l'offrande des *equites singulares eius* (= *Augusti*), sous les ordres de M. Calventius Viator, centurion de la Vème légion Macedonica (Année épigr., 1915, 42). On croit que cette dédicace est occasionnée par la visite de l'empereur Hadrien dans la province de Syrie et le cantonnement de ses *equites singulares* à Gerasa au cours de l'hiver 129/130.

A notre avis, un détachement de la Vème légion Macedonica participa à la guerre parthe de Trajan. Après la guerre, notre Viator fut détaché probablement dans la garde du corps de P. Aelius Hadrianus, légat de Syrie en 117; immédiatement après l'avènement d'Hadrien, Viator est attesté en qualité de commandant à titre provisoire (*quorum curam agit*) des *equites singulares Augusti* cantonnés à Gerasa (l'hiver 117/118).

Plus tard, en 128, Viator est attesté semble-t-il dans une inscription de Lambèse (CIL VIII, 2532 = 18042; ILS, 2487), à l'occasion de la visite de l'empereur Hadrien en Afrique, éventuellement en qualité de tribun des *equites singulares Augusti*.

¹⁸ CIL, VIII, 2532 = 18042; ILS, 2487.

¹⁹ Pentru discuție: M. Leglay, în *Mélanges d'histoire ancienne offerts à W. Seston*, Paris, 1974, p. 277 și urm. (*non vidī*; citat după Année épigr., 1974, 724); idem, *Le discours d'Hadrien à Lambèse (128 ap. J.-C.)*, în *Akten des XI. Internationalen Limeskongresses Székesfehérvár 30.8 - 6.09 1976* (ed. J. Fitz), Budapesta, 1977, p. 545 și urm. (p. 548: «Et je comprendrais volontiers les mots suivants, aux pris d'une correction de lecture: IN COMMAGENORVM CAMPO SALLITE = "Vous (les cavaliers de l'aile de Pannoniens venus ici pour l'exercice), qui êtes sur le champ de manoeuvre des Commagénien, dégagez!"»).